

Освіта, наука, література періоду «застою»

1. Освіта
2. Розвиток науки
3. Література й мистецтво

1. Після зміни партійного і державного керівництва Радянського Союзу в жовтні 1964 р. реформаційні процеси в освіті, що відбувалися за часів М.Хрущова, на якийсь час призупинилися, але згодом реформа освіти була продовжена.

Зокрема, з 1966 р. розпочалося повсюдне введення обов'язкової десятирічної освіти, причому вона запроваджувалася не тільки в загальноосвітній школі, ай в системі середньої спеціальної освіти та професійно-технічного навчання.

Водночас посилилася централізація управління системою освіти. В 1969 р. було створене Міністерство освіти СРСР, яке взяло на себе виконання цілої низки функцій Міністерства освіти УРСР, чим суттєво обмежило колишнє автономне існування останнього.

Помітною ознакою 60-70-х рр. стала політизація навчально-виховного процесу. Крім того, з 1968 р. було відновлено військову підготовку у вузах, а з 1972 р. вона стала обов'язковою в усіх середніх школах республіки.

В 1984 р. Верховна Рада СРСР схвалила «Основні напрями реформ загальноосвітньої і професійної школи», які конкретизували освітню політику держави «в умовах розвинутого соціалізму». Відповідно до цього документа помітно посилилася ідеологізація шкільного навчання, однак важливе місце продовжували займати питання трудового виховання, засвоєння учнями конкретних знань з природничих, економічних і суспільних наук.

Кількісні показники розвитку загальної освіти в Україні у 60-80-і рр. були в цілому позитивними. І все ж відчувалося, що з кожним роком рівень освіти випускників середніх шкіл невпинно знижується. Особливо низьким був рівень підготовки учнів сільських шкіл.

Між тим, гострі народногосподарські проблеми вимагали постійного поповнення провідних галузей економіки, науки, освіти та культури висококваліфікованими спеціалістами.

Щоб хоч якось посприяти вирішенню цієї складної проблеми, у 60-80-і рр. була відчутно зміцнена матеріально-технічна база вузів, збудовані нові навчальні корпуси, гуртожитки, їдальні, спортивні комплекси для студентів.

На базі Донецького, Сімферопольського та Запорізького педінститутів були створені університети. Крім цього, у республіці було відкрито нові інститути. В результаті в 60-80-і рр. удвічі збільшилася загальна кількість студентів. Відповідно зросло і число спеціалістів з вищою освітою в народному господарстві УРСР: якщо в 1964 р. їх налічувалось 2,3 млн., то в 1985 р. 7,3 млн. чоловік.

Але, незважаючи на ці досить солідні кількісні показники, проблема з кваліфікованими кадрами в Україні залишалася досить гострою.

Значну кількість місць у вузах республіки займали студенти з соціалістичних країн і країн, що розвивалися. Так, в 1971 р. лише у вузах і технікумах Харкова навчалось понад 2 тис. студентів із 22 країн світу.

З іншого боку, складною проблемою залишалася якість підготовки спеціалістів. Вона, як і раніше, в цілому була низькою, особливо на заочних і вечірніх відділеннях. На початку 80-их років, у зв'язку із зростаючими вимогами науково-технічної революції, стало особливо помітно, що рівень підготовки фахівців в УРСР, як і загалом у СРСР, поступався світовим стандартам.

2. Провідним науковим центром України в 60-80-і рр. була республіканська Академія Наук на чолі з відомим вченим Б.Патоном. АН УРСР складалася з трьох секцій: фізико-технічних і математичних, хіміко-технологічних і біохімічних та суспільних наук. Саме вони визначали основні напрями наукових пошуків учених.

В академічних установах неухильно зростала кількість дослідників. Якщо на початку 60-х років їх налічувалося 3,6 тис, то в 1985 р. – вже 15,3 тис. чоловік. За ці ж роки кількість докторів і кандидатів наук в республіці зросла в 5,5 рази.

Здобутки вітчизняної науки в цей період були вагомими. Зокрема, в цей час було створено унікальну плавильну установку «Ураган» для вивчення плазми і керованої термоядерної реакції.

В розпорядженні українських вчених з 1966 р. був найбільший в Європі лінійний прискорювач електронів.

Теоретичні розробки математиків використовувались для розрахунку орбіт штучних супутників Землі.

Вітчизняними дослідниками було відкрито механізм передавання генетичної інформації, що мало велике значення для вивчення проблем спадковості.

Інститут кібернетики на чолі з академіками В.Глушковым, а згодом В.Михалевичем став провідним в СРСР з проблем створення автоматизованих систем проектування електронно-обчислювальних машин.

Прискоренню технологічного впровадження найперспективніших результатів фундаментальних досліджень сприяли науково-технічні комплекси та інженерні центри, створені в Академії Наук. Найпотужнішими серед них були Інститут електрозварювання, Інститут кібернетики, Інститут надтвердих матеріалів.

Українські вчені вперше у світовій практиці запропонували нові марки високотривкого чавуну, безнікелевої антикорозійної сталі та ін. Завдяки фундаментальним і прикладним розробкам вчених-геологів на території України розширилися можливості освоєння корисних копалин.

З метою підвищення ефективності науково-дослідної роботи постійно удосконалювались організаційні засади зв'язків науки з виробництвом.

Особливо поширеним стало укладення господарських договорів науково-дослідних установ з виробничими колективами. Така форма співробітництва вчених і виробників приносила значні позитивні результати. Протягом 1970-1985 рр. у виробництво було запроваджено понад 13 тис. наукових розробок вчених Академії Наук УРСР. Це дало відчутний економічний ефект.

Однак практична реалізація наукових розробок була нелегкою справою. Це пояснюється тим, що тогочасна економічна система не була зорієнтована на запровадження передових ідей і наукових технологій. Вони знаходили своє практичне втілення лише після застосування силових адміністративних заходів, наказів і розпоряджень «зверху».

Жорстке планування, як правило, штовхало господарників на пошуки більш легких, екстенсивних шляхів і методів, які приносили швидкі результати, а не вдаватися до перспективних інтенсивних засобів розвитку виробництва.

Внаслідок цього значна частина цікавих і перспективних наукових розробок так і залишилася не реалізованою на практиці або згодом знайшла своє застосування за межами Радянського Союзу.

Єдиним винятком тут були лише розробки для військово-промислового комплексу і глобальні наукові дослідження. Вони мали беззаперечне загальнодержавне значення для радянської країни, що намагалася підтримати свій статус «наддержави».

Досить складним був період 60-80-х рр. і для вчених-гуманітаріїв. На зміну одного культу – сталінського – приходили інші – хрущовський і брежнєвський.

На догоду кожному з них вчених примушували «творити» науку, що прислужливо прославляла той чи інший режим. Загальнообов'язковими складовими частинами всіх наукових досліджень суспільствознавців того часу були так званий «класовий підхід» і критика шкідливих і ворожих соціалізму буржуазно-націоналістичних поглядів і концепцій.

Проте всупереч тотальному контролю керівних ідеологічних органів і цензури, деяким українським вченим вдалося опублікувати цінні за своєю об'єктивністю і правдивістю наукові дослідження.

Серед них варто назвати праці Михайла Брайчевського, присвячені походженню Русі, виникненню Києва й інших давньоруських міст. Високої оцінки заслуговує його відома полемічна праця «Приєднання чи возз'єднання», в якій розглядаються події часів Хмельниччини.

В ній, зокрема, була піддана аргументованій критиці офіційна інтерпретація Українсько-російського договору 1654 р. і зроблена спроба об'єктивно оцінити діяльність керівників козацької України. Ця робота була написана ще за часів хрущовської «відлиги» для «Українського історичного журналу», але з'явилася тільки в 1972 р., і то – за кордоном.

Надзвичайно цінними для розвитку вітчизняної історичної науки були також праці О.Апанович, в яких правдиво розповідалося про історію українського козацтва.

У 1979 р. завершив роботу над відомою історико-філософською працею «Лист до російських та українських істориків» Ю.Бадзьо, в якій автор дослідив походження трьох слов'янських народів – українського, російського та білоруського. Правдиві праці з історії українського народу та його культури підготували в цей час Є.Пронюк, І.Дзюба й інші вітчизняні історики, філософи та літературознавці.

Крім цього, в 60-80-і роки науковими колективами суспільствознавців були створені такі багатотомні публікації, як «Історія Української РСР». «Історія українського мистецтвознавства», «Історія української літератури». «Словник української мови», в цей період побачили світ «Українська радянська енциклопедія». «Радянська енциклопедія історії України» та ін.

Однак далеко не всі актуальні проблеми, події та явища знайшли об'єктивне висвітлення в цих виданнях. Ось чому ці фундаментальні праці не одержали позитивної оцінки наукової громадськості, особливо зарубіжної.

Далеко не всі підрозділи Академії Наук УРСР працювали ефективно. Деякі з них були створені з кон'юнктурних міркувань, без достатніх на те причин. Зрозуміло, що «діяльність» таких наукових осередків не приносила користі, а лише розпорошувала наукові сили і вела до марнотратства державних коштів.

В умовах монополізації науки групою вчених-адміністраторів з Москви і Ленінграда навіть незначні прояви інакомислення і наукової опозиційності серед українських вчених відразу ж придушувалися.

Багато хто з них був позбавлений можливості займатися науковою роботою в ході ідеологічних «чисток» і політичних переслідувань 70-х років.

3. Українська література 60-80-х рр. була гідно представлена прекрасними творами одного з ідейних натхненників руху «шістдесятників» О.Гончара («Собор». «Берег любові», «Чорний яр», «Твоя зоря» та ін.).

Особливо широкий розголос і численні дискусії в Україні викликав його роман «Собор», Зокрема, перший секретар Дніпропетровського обкому партії О.Ватченковпізнав себе в одному з негативних персонажів роману, В цей період новими ідеями і формами збагатилася також творчість М.Стельмаха («Правда і кривда», «Дума про тебе»), П.Загребельного («Диво», «Розгін»). І.Білика («Меч Арея»). Величезний інтерес викликали у вітчизняного читача історичні романи Ю.Мушкетика. Р.Іванченко, Р.Федорова.

Життєвість сучасної української поезії переконливо довели нові збірки віршів Д.Павличка, І.Драча, В.Коломійця, Б.Олійника.

Величезною популярністю і справжньою любов'ю в народі користувалися пісні, написані на слова А.Малишка («Пісня про рушник»), М.Ткача («Марічка»), М.Сингаївського («Чорнобривці»), Д.Патичка («Два кольори»), М.Нагоди («Степом, степам»), О.Пушика («Треба йти до осені») та багато інших.

Справжній талант, незламну громадянську волю і мужність в ці часи виявив молодий поет, літературознавець і критик з Донеччини В.Стус, чудові

поезії якого внаслідок переслідувань автора побачили світ не на Батьківщині, а за кордоном.

Незважаючи на постійні гоніння й ідеологічний тиск з боку владних структур, продовжували працювати відомі письменники, публіцисти М.Руденко, Г.Снегірьов, Є.Сверстюк.

Справжнім поетичним шедевром став віршований роман Л.Костенко «Маруся Чурай», що з'явився в 1980 р.

Творчий доробок українських письменників, поетів і драматургів цього часу засвідчив посилення їхньої уваги не лише до історичних, але й до сучасних тем. Їх нові праці ще раз підтвердили, що рівень вітчизняних художніх творів анітрохи не поступався тим, що створювались за кордоном.

Творчість О.Гончара, Л.Костенко, Ю.Мушкетика, Д.Патичка відігравала величезну роль у справі збереження національних традицій і виховання національної самосвідомості нового покоління українців.

Поруч з літературою, крізь крижану товщу застою і заборон, долаючи штучні перепони, пробивали собі шлях нові ідеї, традиції, новаторство у вітчизняному кінематографі, музиці, образотворчому й театральному мистецтві.

Видатними постатями в українському кіно в цей час стали Ю.Ілленко, С.Параджанов, К.Муратова, Л.Осика, О.Савченко, Л.Биков, І.Миколайчук та ін.

У республіці зародився новий напрямок кіномистецтва – так зване «поетичне кіно». Найбільший успіх (але, на жаль, передусім за кордоном) серед кінострічок цього жанру випав на долю фільму «Тіні забутих предків» режисера С.Параджанова. Ця картина, поставлена за однойменною повістю М.Коцюбинського, вразила глядачів надзвичайною глибиною проникнення в сутність народного життя.

Незабутній слід у вітчизняному кіно залишила також стрічка Ю.Ілленка «Білий птах з чорною ознакою», в якій розповідається про становлення радянської влади на Буковині. Тріумфальний успіх цієї картини на VII Міжнародному кінофестивалі в Москві, де вона була відзначена Золотою медаллю, на декадах радянських фільмів у Парижі та Берліні, довів, що український кінематограф досяг світового рівня.

У 70-і роки величезною популярністю користувалися фільми режисера Л.Бикова («В бій ідуть тільки «старики». «Ати-бати – йшли солдати»), Л.Осики («Тривожний місяць вересень» та І.Миколайчука («Вавилон-XX»)).

Але слід визнати, що поруч з безсумнівними досягненнями, новими позитивними національними рисами, які проявлялися її розвитку українського кіно в 60-80-і рр., в цілому вітчизняний кінематограф перебував у стані кризи.

Внаслідок тривалих процесів денаціоналізації була знищена основа екранного мистецтва – національна кінодраматургія. З екрана зникло українське слово. Фільми, що створювались в Україні, в переважній більшості були далекими від національної проблематики.

Певні позитивні зрушення в цей час спостерігалися в розвитку театального мистецтва.

Відомими далеко за межами України стали академічні драматичні театри ім. І.Франка в Києві, ім. Т.Шевченка в Харкові та ім. М.Заньковецької у Львові, Київський театр опери і балету ім. Т.Шевченка, Львівський театр опери і балету ім. І.Франка, Київський російський драмтеатр ім. Лесі Українки.

В республіці плідно працювали, збагачуючи театральну культуру, блискучі майстри сцени Н.Ужвій, Д.Гнатюк, А.Солов'яненко, А.Мокренко, Б.Ступка, А.Роговцева, В.Дальський та ін. Творчі можливості українського театру розширювалися за рахунок створення народних театрів, яких в республіці було більше двохсот.

Однак, як і кінематограф, український театр також поступово втрачав свій національний колорит і неповторність, з нього активно витіснялася українська мова, внаслідок чого українське театральне мистецтво русифікувалося. Майже всі обласні музично-драматичні театри та театри музичної комедії перейшли на постановку спектаклів російською мовою. У вищих навчальних закладах республіки, що готували кадри культпрацівників, переважна більшість навчальних предметів викладалася російською мовою. Фахівці, які виходили з них, були далекими від проблем національно-культурного відродження України.

Хоча заради справедливості слід зазначити, що українські театральні митці були чи не найяскравішими представниками української інтелігенції: вони, як правило, спілкувалися між собою українською мовою, носили одяг з елементами національного вбрання, одним словом, шанували українські національні традиції, тоді як решта інтелігенції міст України здебільшого піддалася русифікації, оцінюючи це як ознаку власною просвітництва, приналежності до вищого прошарку суспільства.

Процес розвитку української музики характеризувався удосконаленням усіх її жанрів, створенням нових опер, оперет, балетів, симфоній і пісень.

З оперних творів найпомітнішими були «Тарас Шевченко» і «Ярослав Мудрий» Г.Майбороди, «Мамай», «Вій», «Шельменко-денщик» В.Губаренка, «Украдене щастя» Ю.Мейтуса, «Лісова Пісня» В.Кирейка, «Назар Стодоля» А.Данькевича, «Прапорonoсці» О.Білашата ін. У ці роки в Україні з'являється ціле сузір'я чудових оперних співаків і співачок: Д.Гнатюк, Є.Мірошніченко, М.Кондратюк, А.Мокренко, А.Солов'яненко, Д.Петриненко, Г.Ципола та багато інших.

Далеко за межами України стали відомими Державний заслужений академічний український народний хор ім. Г.Верьовки. Державна заслужена академічна капела «Думка», Державна заслужена академічна капела бандуристів України, Черкаський народний хор. Гуцульський і Буковинський ансамблі пісні і танцю. Поліський народний хор «Льонок» і низку інших. Кращі пісні О.Білаша, І.Шамо, Г.Майбороди, А.Філіпченка, М.Скорика співала майже вся Україна.

В цей період засяяв неповторний, багатогранний талант молодого композитора, уродженця Буковини В.Івасюка. Укладаючи віршовані тексти для власних же музичних творів, він виявляв величезний хист і до музики, і до поезії. Його прекрасні пісні «Я піду в далекі гори», «Червона рута».

«Водограй» були популярними далеко за межами України. З легкої руки В.Івасюка розпочалася блискуча кар'єра молодих талановитих виконавців естрадної пісні С.Ротару, В.Зінкевича, Н.Яремчука.

Період свого творчого піднесення переживала також і українська хореографія.

Були поставлені нові вистави: «Тіні забутих предків В.Кирейка, «Кам'яний господар» В.Губаренка, «Княгиня Ольга» Є.Станковича, «Гімн Києва» М.Скорика та ін. Величезної популярності в цей час набули такі відомі колективи, як Державний ансамбль танцю України ім. П.Вірського, а також народні ансамблі «Ятрань» з Кіровограда. «Чорнобривець» з Миронівки, що на Київщині, «Дарничанка» з Києва. Вони демонстрували невичерпну емоційну силу і досконалість українського хореографічного мистецтва.

В образотворчому мистецтві 60-80-х рр. помітне місце посідали теми вітчизняної історії, творчої праці народу.

Справжні шедеври художньої творчості створили в цей часи. І.Задорожній, М.Хмелько, М.Божій, Т.Яблонська, В.Полтавець, М.Кривенко та ін.

У цей період досягли видатних творчих здобутків такі відомі митці, як скульптор і живописець І.Гончар, художники А.Горська, Ж.Семикіна, О.Заливаха, Г.Севрук, І.Кулик, В.Мельниченко. Найхарактернішими рисами їхньої творчості були високий професіоналізм, пошук нових ідей, національний колорит.

Особливою популярністю в Україні користувалися праці відомих народних майстрів М.Приймаченко, К.Білокур, Т.Пати, Г.Верес, Г.Василищук.

На жаль, внаслідок того, що численні види традиційного народного мистецтва республіки перебували у занепаді, таких талановитих митців можна назвати лише одиниці.

Завдання для самоконтролю

- 1. Хто з видатних українських науковців працював у 60-80-і роки?*
- 2. Які досягнення українських літераторів у 60 - 80-і роки Вам відомі?*
- 3. Якими новими творами збагатилася в 60-80-і роки українська література?*
- 4. Перерахуйте найвідоміші кінострічки українських кінорежисерів С.Параджанова, Ю.Іллєнка. Який напрямок кіномистецтва вони представляли?*
- 5. Охарактеризуйте проблеми, що існували в розвитку системи народної освіти УРСР в 60-80-і роки. Визначте причини їх появи.*
- 6. Дайте характеристику розвитку науки в 60-80-і роки. Що перешкоджало ефективному впровадженню у виробництво сучасних наукових досягнень?*
- 7. Які наслідки для економіки України мав низький відсоток застосування у виробництві винаходів і досягнень сучасної науки?*

8. Чим, на Вашу думку, була викликана значна русифікація мистецького життя України?

9. Як Ви вважаєте, 60-80-і роки були періодом занепаду чи піднесення української культури?